

K R O N I K A

Dr. Ivo Fabinc

VELJKO KADIJEVIĆ, GENERAL V POKOJU, PIŠE ...

I.

Avtobiografije pišejo ljudje, ki želijo ostati v spominu drugih tudi po svojem odhodu iz življenja. Ne le življenjski dogodki, temveč lastno doživljanje sebe v okolju svojega časa, je prav tisto, kar naj ostane za avtorjem. Če se težišče avtobiografije prevesi v avtorjevo razlago obdobja in institucij v njem, potem dobimo nekaj, kar bi lahko imenovali sintezo avtobiografije in življenjepisa teh institucij. To je prvi vtis, ki ga dobimo pri nedavno objavljenem delu Veljka Kadijevića, dobro znanega Slovencem, nekdanjega zveznega sekretarja za narodno obrambo in načelnika Vrhovne komande, generala v pokoju. Naslov dela je: »Moj pogled na razpad«, ki bi se lahko tudi razširil v: Moj pogled na razpad jugoslovanske armade.¹

Vsaka avtobiografija – in tudi pričujoča Veljka Kadijevića – naznanja svojo objektivnost, vendar je le človeško obarvana refleksija in subjektivni konstrukt. Avtor pač vzame iz svojega življenja in iz življenja institucij (armade) le ustrezne dele in obda svojo zgodovinsko osebnost s sintetičnimi razmišljanji o usodi institucij (armade), ki so resnična osnova dela. Rezultat je delo razmišljajočega subjekta, ki vendar želi pustiti ugoden vtis o svojem konkretnem obnašanju v preteklosti in drugače razporediti odgovornosti za tok zgodovine.

Četudi, zaradi pomanjkanja časa ali drugih okoliščin, avtor pri takšnem pristopu ne uspe doseči povsod enakomerne stopnje objektivnosti, potem se izpostavlja zadregi, da mu posamezna poglavja ali ocene pridobijo obliko pamfleta. To so predvsem točke, v katerih poskuša odkrivati ozadje zapletenih dogajanj in ki ga vodijo do ostrih napadov na posamezne ljudi, institucije ali cele narode, med katerimi so tudi Slovenci.

Delo Veljka Kadijevića je vendar dokument svojega časa, ki zasluži – v vsaki, v svet odprti družbi – da se ob njem ustavimo, ni pa pravega razloga, da bi se okoli njega zgrnila vsa politična in druga pamet, ki morda še meni, da mora imeti o vsem, kar se pojavi na narodnem horizontu, svoje odločilno mnenje. Tako je napisan tudi naslednji komentar, ki ne želi izžrpati niti dela Veljka Kadijevića, še manj pa temo, ki ga je spodbudila k pisanju.

¹ Veljko Kadijević: Moje vidjenje raspada. Izd. Politika. Beograd 1993. str. 166.

II.

Knjiga Veljka Kadrijevića je odsev tragedije drugega poskusa slovanskih narodov Balkana, da se združijo, in tudi poskusa, da se razdružijo, ko presodijo, da je čas za to. Čeprav knjiga ne želi biti označena kot zgodovinska, se v njej stopnjujejo dogajanja od vojne epopeje štiridesetih let do končnega zloma, ob nezadržnem pritisku v nasprotnih smereh delujočih ljudskih skupin. Ta spopad, v katerem vsi krvavijo, je postal še nepriznani del zgodovine Evrope in njenega zdavnajšnjega razkola na Balkanu po vseh razsežnostih človeškega obstoja.

Za deželo, kot je Slovenija, ki živi na obrobju tega eruptivnega področja, velja tudi po branju te knjige svoječasno izrečena ocena, da »nikdar nisi dovolj daleč od Balkana, da bi se smel obnašati nezavzeto, da bi smel postavljati zidove na mejah, ki to niso.« Poudarjena je beseda »Balkan, ki si je že pridobila zlovesč sloves, kot označba za razumu težko dosegljivo vrsto obstoja, življenja in umiranja.«² Vojna v Bosni, ki teče po logiki vzajemnega iztrebljenja, to vsakodnevno potrjuje.

Le v takšnem okolju se je lahko dolga leta potrjeval kult močne armade, s slavo ovenčane, nedotakljive, opremljene z orožjem, z doktrino in tudi z ljudmi, kot je Veljko Kadrijević. Knjiga dokazuje ne le, da je LA postala »vojska brez države,« kot pravi Veljko Kadrijević, temveč tudi, da je postala vedno bolj vojska brez času primerne vodstva, odporna na potrebne spremembe. Zato je značilen odnos do Tita, ki je vendar – po omahovanju in ne povsem brez obžalovanja – sprejel nujnost sprememb v konceptu armade in se je s tem oddaljil od doktrinarne upornosti radikalnih generalov.

Veljko Kadrijević tega preloma ni mogel sprejeti s srcem. Njegov pravi trenutek je zato prišel šele v osemdesetih letih po smrti Tita, ko se je povzpel do vrha vojaške hierarhije. Vendar je to že čas, ko nastopajo resne ekonomsko-finančne težave prezadolžene druge Jugoslavije, po naglem zasuku v politiki ZDA in njenega predsednika Reagana, ki je popeljala svet v dolžniško krizo. Veljko Kadrijević ne čuti vse povezanosti med zlomom tradicionalnega mednarodnega finančnega sistema (v Mehiki v letu 1982) in novih težav pri finansiranju armade. Zato tudi ni dojel znamenj naraščajočega nezadovoljstva z načinom upravljanja in življenja v vseh delih druge Jugoslavije.

Tako se prav v tem obdobju krepi trdo prepričanje Veljka Kadrijevića o dolgotletni zaroti proti obstoju druge Jugoslavije njenih notranjih in zunanjih nasprotnikov. Po tej miselni shemi se v ozadju vseh ključnih dogajanj v drugi Jugoslaviji krije notranji nasprotnik v zarotniškem soglasju z nasprotnikom Jugoslavije v tujini z edinim namenom, da bi zrušil njeno enotnost. To je po mnenju Veljka Kadrijevića bilo dosegljivo le z neposrednim uničevalnim napadom na jugoslovansko armado, kot hrbtenico in garanta družbeno-političnega sistema, ter z ustvarjanjem razmer za začetek državljanske vojne in z rušenjem odpora po »domino« sistemu.

Pod vplivom takšnega razmišljanja Veljko Kadrijević demonizira vse nasprotnike – resnične ali namišljene – delovanja armade na starih osnovah. Krivi jih tudi vpliva na Tita, ki da je v letu 1962 prišel »do najbolj napačne in najbolj pogubne odločitve med vsemi v življenju druge Jugoslavije«, ki naj bi pomenila »zmago Kardeljevega koncepta Jugoslavije«.³

Od dneva tega negativnega zasuka naj bi tekla priprava na ustavo iz leta 1974,

² dr. Ivo Fabinc: Pri koreninah sedanjosti, 1992 – ob odkrivanju že odkritega. Sodobnost, št. 11, 1992. Ljubljana, str. 1057–1071.

³ Veljko Kadrijević, op. cit. str. 64.

s katero naj bi se pripravljala razpad Jugoslavije, proces razbijanja enotnosti oboroženih sil in odrinjanja armade s položaja posebnega pomena v družbi.

Pri teh ocenah preteklosti Veljko Kadrijević preskoči razburljivo obdobje druge polovice šestdesetih let – predvsem leta 1968 – ki je tudi v našem prostoru povezano z veliko reformo iz leta 1965, z njenim neuspešnim izvajanjem v letu 1967 in s študentsko populacijo na ulicah v letu 1968. Prav pod pritiskom teh dogajanj je prišlo v naslednjih letih do prehoda od delavskega samoupravljanja v integralen sistem socialističnega samoupravljanja, ki se je potem zaokrožil – ob hudih razpravah – v ustavo iz leta 1974.

Moramo se spomniti, da v začetku sedemdesetih let doživlja tudi svet krizo, ki se kaže v opuščanju povojnega koncepta bretonvudskega sistema in z resnimi dvomi o učinkovitosti svetovnega ekonomskega sistema. To je obdobje velikih iskanj, zaostritev ekoloških apelov, izdelave projektov globalnega pomena.⁴ Tudi Kardeljev projekt sodi v krog – za naš prostor – neuspešnih poskusov reševanja nečesa, kar se v obstoječih razmerah ni dalo rešiti. Dogajanja v poznejših letih so pokazala vso zapletenost in tudi ranljivost človeškega obstoja in razvoja.

Vsega tega dogajanja Veljko Kadrijević ne čuti, ker se ne želi obremenjevati z zgodovino. Zato lahko nemoteno sledi toku svoje misli, ki sploh ne postavlja vprašanja o možnostih prekinitve kontinuitete.

Vendar je prav kontinuiteta misli in akcije pod vprašajem. Ni bilo mogoče pričakovati, da se bo obdržalo nadaljevanje vzpona gospodarstva požgane, razdejane in osiromašene dežele iz »zlatih in srebrnih let« svetovnega gospodarstva tudi v poznejših letih turbulentnih sprememb. Ob tem niti ni potrebno odpirati vprašanja verodostojnosti podatkov iz tega časa, na kar nas nekateri opozarjajo.⁵ Zato se je pa tembolj kazala potreba po poglobljenih spremembah v smeri učinkovitejšega gospodarjenja z revizijo vloge države v gospodarstvu in v političnem življenju.

Razširjena je ocena, da je druga Jugoslavija zamujala in zamudila možnosti hitrejšega vzpona na spremenjenih osnovah in v drugačnem družbeno-političnem ozračju.

Danes se – od branju knjige Veljka Kadrijevića – postavlja vprašanje, kje so bili resnični vzroki zamujanja in kakšno vlogo je pri tem igrala prav armada oziroma dosledni zagovorniki ohranjanja njene posebne vloge v družbi. Armada je vztrajala na kontinuiteti in vedno bolj postavljala samo sebe v položaj konservativnih sil, vsekakor ne edinih v družbi. Odstopanje od potrjene državne linije je pomenilo dejansko politizacijo vrha armade, ki je šele po smrti Tita prevzela mesto ene od značilnih zavor temeljnih ekonomsko-političnih sprememb v družbi.

Dobro je pri tem imeti pred očmi, da Veljka Kadrijevića pri samoupravljanju moti predvsem tretman države, v katerem prevladuje teza o njenem odmiranju in teza o oboroženem narodu. S tem naj bi se v delovanje armade vnašali elementi »samoupravne anarhije« in odprla pot za razbijanje enotnosti v sistemu poveljevanja in upravljanja kot bistvenih elementov pri funkcioniranju vojske. Uveljavlja se praksa neučinkovitega dvojnega poveljevanja – v oboroženih silah in v teritorialni obrambi, kar hrabri centrifugalno delujoče sile v armadi in zunaj nje. Finansiranje armade iz prispevkov republik in pokrajin in ne iz samostojnih virov federacije je še dodatno zaostriło odpor proti samoupravni logiki.

Vrhunec je bil dosežen v osamosvajanju armade, ko se je drugače oblikovalo

⁴ Številni projekti o novi mednarodni ekonomski ureditvi, provokativne publikacije Rimskega kluba, akcije novih družbenih gibanj itd.

⁵ Npr. Ljubomir Madžar: *Suton socijalističkih privreda. Ekonomika in Institut ekonomskih nauka*, Beograd, 1990.

predsedstvo države – federacije in je armadni vrh posegel za dvomljivim sredstvom dvojne igre v odnosih z njim.

Četudi ni bila izbrana varianta vojaškega udara, so se mu odnosi v drugi Jugoslaviji po vsebini zelo približali.

III.

Danes vemo, da tudi poznejši odhod iz življenja vodilnih osebnosti iz časa bojevitega odpora proti okupaciji v drugi svetovni vojni in iz obdobja izgrajevanja osnov druge Jugoslavije ne bi spremenil toka dogajanj.

Vodilni krog generalov je stopil na neravno pot osamosvajanja armade in bil pripravljen tudi z vojaško silo ohraniti jedro druge ali nanovo oblikovane tretje Jugoslavije.

Globlje korenine teh prizadevanj so vsebovane v ideji o možnostih racionalnega organiziranja in transformiranja družbe, ki se v militarističnem delu vojnih krogov kristalizira v pojmu in v praksi uveljavljanja vojne doktrine kot osrednjega strateškega koncepta pri delovanju armade. Vendar, oblikovan v prenapetih družbenih odnosih, vodi v oblikovanje štabne, ne na življenjskih odnosih zgrajene vojaške organizacije, ki naj postane stebler družbene ureditve, tudi »demokratične« in »tržne«, če je to pač potrebno. Vsako opiranje na zunanje sile je v bistvu odveč.

Zato je tudi vsako poseganje po tradicijah iz velike osvobodilne vojne znanje disidentstva in tudi nosilci takšnih idej – v armadi in zunaj nje – so za razvoj in razcvet te armade nevarni. Odtod tudi želja in realna potreba, da se armada očisti od tako mislečega poveljniškega osebja – z izgonom ali z bolj prizanesljivim odpuščanjem iz svojih vrst brez posledic.

Konflikt med doktrino in realnostmi je neizbežen.

Do svojega klimaksa je ta konflikt prišel prav v zadnjih letih »velikih izdajstev«. Pomeni pa srž osebne drame ostarelega, bolnega in tudi razočaranega Veljka Kadijevića. Vsa knjiga je polna obžalovanja, da niso bila upoštevana sporočila, izhajajoča iz vojne doktrine, še posebej v poznih, usodnih osemdesetih letih.

Tako je tudi razumeti izgrajevanje vedno bolj novih in še novejših doktrin, ki pa že pomenijo opuščanje resnične tradicije JLA in prehod v oboroženo formacijo, ki je formalno »brez države« v svojem ozadju, vendar je odvisna od določenih državno-vojaških interesov, ne glede na proces osamosvajanja.

V tem izumetničenem ozračju, brez čvrstih parametrov odgovornosti in v razkrojenem vrednostnem sistemu, se tudi najbolj grozljiva vojna dejanja spreminjajo v štabno vodeno igro ljudi, ki spominjajo na opise ostrega peresa Miroslava Krleža v Hrvaškem bogu Marsu.

Toda Veljko Kadijević je intelektualno sposoben, da spozna zadnjo resnico in jo tudi jasno izpove, čeprav se mu to organsko upira. Tako se v njegovem delu nenehno prepletata dve resnici, ki si nasprotujeta: ena je že orisana zarotniška linija, ki posebno v zadnjih dveh letih izpostavlja Slovenijo in nekatere tuje države; in druga je linija presenečenj, večjih ali manjših, ki kažejo na globoko nezadovoljstvo ljudi z razvojem dogodkov in tudi z vlogo armade v njem.

To nezadovoljstvo in odpor se kažeza predvsem v ponavljajočih se neuspehih pri novačenju novih moč za povečane potrebe armade in pri vse pogostejšem razširjanju bega iz vojaških vrst. V tem Veljko Kadijević vidi vedno iznova pravi zadnji razlog za razpad jugoslovanske armade. Armada je razpadala pri živem telesu in vodilni močje v njej so to videli in čutili.

Tako Veljko Kadijević odkriva pri slovenskem narodu nepričakovano stopnjo sovražstva do JLA, kakor tudi načine in množičnost njegovega izražanja. Odkriva tudi, da je »odpor jasno znamenje, da bo v Jugoslaviji mnogo tistih, ki se z besedami deklarirajo kot borci za Jugoslavijo, vendarle, kadar bo to res potrebno in bodo poklicani, da delujejo, našlo resne izgovore in opravičilo, da se izognejo«.⁶

Prav v tej zadnji ugotovitvi vidi Veljko Kadijević enega od razlogov, da ni bil sprejet njegov predlog, da se armada v primeru vojne v Sloveniji umakne šele potem, ko bi bila Slovenija vojaško poražena. S tem grobim vojaškim stališčem se Veljko Kadijević ne bo dobro zapisal v zgodovinsko pamet Slovencev. Ni treba kaj dosti domišljije, da bi spoznali, kako ne bi bilo možno v praksi izpeljati le vojaškega poraza Slovenije, ne da bi uresničili tudi t. i. drugo varianto, ki predvideva uničevanje – z vsemi razpoložljivimi sredstvi – gospodarsko infrastrukturo in civilne objekte, ki posredno služijo za potrebe vojne.

Vendar je zgodovina šla po svoji poti in tako je bila Sloveniji prihranjena usoda še ene bosanske vojne brez pravega konca.

Neodločnost armadnega vrha je videti ne le v tem temeljnem strateškem vprašanju, temveč tudi v vseh drugih poskusih, da se vrne avtoriteta; ti pa so v slovenski javnosti – kot je znano – sprožile povsem nepričakovane, nasprotno učinke: začenši s procesom proti četverici, ki ga Veljko Kadijević ne omenja, zatem pri ustanavljanju vojišč in končno pri poskusih zaseganja orožja teritorialne obrambe.

Za Slovenijo je bila z umikom armade zaključena žalostna, vendar osvobajajoča epizoda, ki pa bo še leta vznemirjala raziskovalce in ocenjevalce slovenske in balkanske zgodovine.

Kako bodo tuje dežele vodile in končale razpravo o svoji znani in manj znani vlogi v naši zgodovini, je predvsem njihova stvar. Veljko Kadijević pa bi moral medtem vendar nekoliko razširiti teoretično ozadje svojega napada na tuje profesionalce in vpeljati v oceno tujih narodov mnogo elementov več kot potrebnega razlikovanja.

Dobro je, da je Veljko Kadijević napisal prav takšno knjigo, kot je Moj pogled na razpad, čeprav njegovi nasveti za vedenje v preteklosti ne bodo nikomur v pomoč.

Za Slovenijo je jasno, da ni nobene poti nazaj. Potruditi pa se bo morala, da jih bo odprla čimveč za naprej.

Ljubljana, 28. 7. 1992

⁶ Veljko Kadijević, op. cit. str. 124.